

Linköping-håndskriftet og »Ridderen i hjorteham«

Af POUL LINDEGÅRD HJORTH

Inden for det sidste par år er der fremkommet to vigtige bidrag til belysning af den eneste bevarede middelalderlige nordiske folkevis-optegnelse af en vis længde, de syv strofer af »Ridderen i hjorteham« (DgF 67A) i et Linköping-håndskrift.

Det ene af dem indgår i Kaj Boms overvejelser over, hvilken holdning en gammeldansk ordbog (med 1515 som øvre tidsgrænse) skal indtage til folkevisestoffet. Disse overvejelser står nu at læse i Danske Studier 1973, men udgjorde fra først af en del (s. M52–M57) af en stencileret rapport, som Bom udarbejdede i 1964–65, jf. oplysningerne i Danske Studier 1973, s. 185. De er optrykt uændret, ved offset-reproduktion af de oprindelige rapportblade, blot udbygget med redaktionens forord, Boms indledning og en opsigtsvækkende overskrift, »Danmarks norske Folkeviser«.

Det andet findes i indledningen til Svenska medeltidspostillor. Delarna 6 och 7 (Samlingar utgivna av Svenska Fornskrift-Sällskapet. Häft. 248. Bd 23:6–7), som Bertil Ejder udgav i 1974. De to fragmentariske postiller, der hermed første gang udgives fuldstændigt, indgår begge i samlingshåndskriftet Linköping T 180, det samme håndskrift, som rummer fragmentet af »Ridderen i hjorteham«. Som et led i beskrivelsen af dette håndskrift meddeler udgiveren i indledningen s. 8–9 en læsning af den side, hvis hovedstykke er visefragmentet, ejendommeligt nok dog uden at identificere dette fragment og uden at henvise til tidligere udgaver af det.

De to bidrag er af vidt forskellig karakter. Bom har under udarbejdelsen af sin rapport været afskåret fra at se håndskriftet, og udgangspunktet for hans overvejelser er derfor alene de sparsomme og – som det vil fremgå – delvis misvisende oplysninger om det, som gives i Danmarks gamle Folkeviser. Omvendt har Ejder snævert holdt sig til at læse teksten, hvilket på sine steder kan være vanskeligt nok. Det kan beklages, at Bom ikke har haft mulighed for at arbejde på det sikrere tekstgrundlag, som Ejder har tilvejebragt, og beklageligt er det i hvert fald, at Bom ikke ser sig i stand til at deltage i den fortsatte debat (jf. a.st., s. 190); men når det nu forholder sig således,

kan det, i betragtning af fragmentets kapitale betydning, ikke være overflødigt, at en anden påtager sig at sammenholde Ejders resultater (hist og her i lettere korrigeret form) med visse af Boms betragtninger. I det følgende skal jeg gøre et forsøg herpå.

Resultatet af Boms undersøgelser og overvejelser er blevet en række spørgsmål, som det er ønskeligt at få besvaret eller i al fald belyst, ikke blot af hensyn til den afgørelse, som Gammeldansk Ordbog engang skal træffe, men også og vel navnlig af hensyn til folkeviseforskningen. Spørgsmålene angår især fragmentets alder og sprogform: kan man stole på, at fragmentet er middelalderligt? og er det berettiget at anse det for dansk? Det er ikke givet, at svarene kan blive lige så klare som spørgsmålene; men sikkert er det, at vejen til svar må gå over en ganske indgående undersøgelse af visefragmentet i dets overleveringsmæssige sammenhæng.

Faglitteraturens oplysninger

Bom var henvist til at se på tingene, som de »ligger for en boglæzers blik« (a.a., s. M53). Det er i dette tilfælde ikke nogen misundelsesværdig situation at befinde sig i; de få og små trykte bidrag til belysning af Linköping-håndskriftet er ofte gemt godt af vejen, og da håndskriftet har skiftet nummer flere gange, er det ikke altid muligt at se, at talen netop er om dette håndskrift. Hertil kommer så, at håndskriftet så at sige har haft forskellig status i de forskellige nordiske lande: for dansk videnskab har det kun haft interesse på grund af visefragmentet; i norsk videnskab måtte interessen i stedet samle sig om sprogform og palæografi i dele af håndskriftet; og for svensk videnskab spiller det vel især en rolle for belysningen af visse genrer inden for senmiddelalderens opbyggelige litteratur.

Sv. Grundtvig kendte allerede håndskriftet, da han udarbejdede den oversigt over folkevisehåndskrifter, som indgår i andet oplag af hans *Prøve paa en ny Udgave af Danmarks gamle Folkeviser* (1847). Han nævner heri (s. 41), at »dette Brudstykke«, altså visefragmentet, er skrevet »inden 1500«, og således er »det ældste skriftlig bevarede Stykke af den nordiske Kæmpeviselitteratur«. Der er ikke nødvendigvis nogen modsætning mellem denne aldersbestemmelse og omtalen i anledning af udgivelsen i *Danmarks gamle Folkeviser*, hvor dateringen i stedet gælder håndskriftet: det er »fra omtrent 1450« (DgF II.220), »fra Midten af 15de Aarhundrede« (II.226); om dets ind-

hold og specielt om fragmentet oplyses, at håndskriftet »ellers helt [optages] af prosaiske Stykker af gudeligt Indhold. Dets første Halvdel er norsk, den anden svensk; men midt inde i det, paa Bagsiden af Bl. 55, staar da dette Stykke af en dansk Folkevis. Det følgende Blad, som kan antages at have indeholdt Visens Slutning, er desværre udrevet.« Hertil har Grüner-Nielsen så i DgF X.76 føjet de oplysninger, der har tjent som udgangspunkt for Boms overvejelser over håndskriftets og visefragmentets proveniens: håndskriftet »er et theologisk Blandingshaandskrift fra o. 1450. Oven over Visen staar med samme Skrift: *Iek Matth Nielss*; højere oppe med samme Skrift, *Dedit Mathias Nicolay in Byørnætweh* (s: Bjernedegaard ved Sorø Kloster). Opskriften er vel altsaa fra Sorø-Egnen«. Formentlig har Grüner-Nielsen ikke selv set håndskriftet, men har måttet forlade sig på andenhåndsinformationer, der hverken har været udtømmende eller korrekte. Som Bom har påvist (s. M53f), er hans identifikation af *Byørnætweh* med *Bjernede* umulig.

En lang historie kan gøres noget kortere, hvis man springer direkte fra DgFs oplysninger til den vigtigste omtale af håndskriftet før fremkomsten af Ejders udgave, Carl Ivar Ståhles behandling af det i en fodnote i Arkiv för nordisk filologi LXV (1950), s. 135f. Da denne behandling i meget har karakter af pionerarbejde og for øvrigt ikke er fuldt udnyttet i Ejders udgave, vil det være naturligt her at referere og citere den temmelig fyldigt:

Ståhle gør først rede for håndskriftets historie på svensk grund. Af understregninger og marginalnoter fremgår det, at allerede Johannes Bureus har benyttet det¹. På sin videre vej har det en overgang tilhørt Benzelius' samling, hvor det fik sit første katalognummer, 59. Efter indlemmelsen i Linköpings bibliotek fik det nummeret 47,4². Det er kun omtalt sparsomt i faglitteraturen³, og da Ståhle behandlede det, var det for største delens vedkommende uudgivet: kun folkevisefragmentet og et par korte postilletekster var udgivet, henholdsvis af Grundtvig og Rietz⁴.

Derefter følger en kort omtale af håndskriftets indhold, sprogform og alder: »Handskriften består av tre partier, ursprungligen utan tvivel tre skilda volymer. Det första upptages till större delen av den här omtalade postillan, skriven av tre olika händer, av vilka den första och flitigaste representerar ett birgittinnorskt språk (*ek, eit, heilare, heitir* o. s. v.; skrivaren använder också anglosaxiskt *f*, noga kopierat i Bureus' citat). . . På s. 110a, som säkerligen utgjort ett

av de sista bladen i den ursprungliga volymen, finns förutom den ovan omtalade folkvisan anteckningen: »*Liber iste pertinet ecclesie* (!? mycket otydligt) *soleem, qui continet ewangelica dominicalica in norskeen quæ dedit mathias nicolay jn byørnetweth*« — ortnamnet åsyftar synbarligen Bjørntvet i Solum socken i Telemarken (Norske Gaardnavne 7, s. 145). Huvudinnehållet i det andra partiet, som ursprungligen tillhört en codex i något mindre 4:o-format än de båda andra, är en översättning av berättelsen om den syndiga Benedictas omvändelse, som ingår i järteckenssamlingen i Alanus de Rupes Psalterium beate Marie virginis. Denna översättning har dock intet gemensamt med den som föreligger i KB A2 och sannolikt verkställts av Johannes Mathæi (se Geete i SFSS 48, s. XXVI ff.; övers. av Benedicta-järtecknet ib. s. 328 ff.). Det tredje partiet är ett starkt skadat fragment av en postilla . . De skilda partierna av handskriften ha sannolikt tillkommit vid 1400-talets slut eller 1500-talets början.»

Foruden de hidtil omtalte kan også George Stephens og D. A. Seip gøre krav på en plads i historien om håndskriftets udforskning.

Efter Bureus er Stephens vistnok den første, som har beskæftiget sig mere indgående med håndskriftet. Så tidligt som 12/10 1845 leverede han i et brev til P. A. Munch⁵ en fuldstændig, næsten korrekt læsning af den allerede flere gange berørte ejer- og donatornotits og af navnetrækket — »(in the same hand)« — *Jek Mattes Nielsson*, idet disse to indførelser havde betydning for hans diskussion med P. A. Munch om sprogformen i Linköping-håndskriftet og i Skokloster 156,2^o, der efter Stephens' mening var omtrent samtidige, »(1420–1450)«, og begge »written or transcribed . . by Swedish Ecclesiastics from Vadstena, settled in Norway, in the dialect which one might call *lingua birgittina*, a Northern *lingua franca*«. Samtidig beskæftigede han sig med identifikation af håndskriftets Alanus de Rupe-tekst, jf. ndf.

Skønt der bestod en forbindelse mellem George Stephens og Sv. Grundtvig, forudsætter Grundtvigs omtale af Linköping-håndskriftet åbenbart ikke kendskab til Stephens' resultater. Derimod har disse, efter offentliggørelsen i udgaven af Munchs breve 1924, haft betydning for Seip, der gentagne gange har beskæftiget sig med håndskriftet, dog uden at levere nogen mere udtømmende behandling af det:

I Studier i norsk språkhistorie (1934)⁷ har Seip s. 240f meddelt en sprogprøve fra håndskriftets første del og i tilknytning hertil en kort

præsentation: håndskriftet stammer fra omkring 1450, det har oprindeligt tilhørt Solum kirke, som havde fået det af en mand ved navn »Mattes Nielsson Bjørnetveit«, og det indeholder »en norsk dominikanerprekenssamling, en såkaldt jærtegnspostill«.

En smule fyldigere og noget mere præcist omtaler han det i oversigtsartiklen »Svensk innflytelse på norsk i slutten av middelalderen«⁸. Det siges her at være omtrent samtidigt med eller noget yngre end Skokloster 156,2°, som han i det foregående har dateret til »første halvdel av 15. hundreår eller senest ca. 1450«; den tidligere bestemmelse af indholdet gentages, ejer- og donatornotitsen citeres (tydeligvis på grundlag af Stephens' læsning via udgaven af Munchs breve), givener siges at være »Mads Nilsson fra Bjørnetveit i Solum ved Skien«, og det antages, at denne selv har skrevet ordene »Jek Mattes Nielsson«; endelig gives nogle få eksempler på »de norske målmerkene«: diftongen *ei* er meget brugt, og det personlige pronomen hedder *ek*.

Seip fik på ny lejlighed til at beskæftige sig med håndskriftet i Palæografi. B. Norge og Island (Nordisk Kultur XXVIII:B, 1954), hvor det omtales som en fra omkring 1450 stammende jærtegnspostill, der viser stærk svensk påvirkning, og som »visstnok [er] skrevet i eller ved Skien« (s. 114); en side af håndskriftets første del er faksimileret s. 115, og udvalgte palæografiske momenter kommenteres s. 117f.

I en næsten til det vildledende koncentreret form har Seip endelig omtalt håndskriftet i artiklen »Birgittinernorsk« i KLNMI (1956), sp. 559. Det er denne meget kortfattede behandling, der på grund af den af håndskriftets skiftende numre opståede forvirring har givet Bom anledning til at formode, at der går en vej for arkivalier fra Skien-egnen til Linköping (s. M54); faktisk er vejen kun tilbagelagt af dette ene håndskrift og det som nævnt via eftermiddelalderlige stationer.

En pudsig misforståelse har holdt sig i live i alle Scips omtaler af håndskriftet, den nemlig, at der skulle være tale om »dominikanerprekener«; den citerede notits angiver indholdet som *ewangelica dominicalica*, altså som prædikener over søndagsevangelier⁹.

Håndskriftet Linköping T 180

Da Bertil Ejder har leveret en fyldig beskrivelse af Linköping T 180, ville det ikke tjene noget fornuftigt formål at gøre hele arbejdet om her. Jeg kan indskrænke mig til at supplere på enkelte punkter og ellers lægge vægt på at fremhæve og i enkelte tilfælde nærmere diskutere de forhold, der kan have betydning for placeringen af visefragmentet i håndskriftets sammenhæng.

Håndskriftet er indbundet i et moderne bind, fra 1942. Det oprindelige, hårdt medtagne pergamentsbind opbevares nu i en særlig kapsel. Ejder har undersøgt det, men har ikke kunnet gøre »några nya iakttagelser av större vikt« (s. 7), og det må vist desværre indrømmes ham, at det ikke er muligt at nå langt ad den vej. På forpermens inderside står kun biblioteksnotater. Bagpermen er dobbelt. På indersiden af dens yderste lag findes, som Ejder også gør opmærksom på, rester af en religiøs latinsk tekst. Bagpermens inderste lag rummer en del notater. De er ikke alle læselige, men i hovedsagen synes de at måtte betegnes som pennecøvelser. På lagets inderside står øverst rester af noget, der måske har været et navn og en stedsangivelse (*..aal kl... j s.adz berg*)¹⁰, derunder *quern quern* (?), på følgende linie vistnok en majuskel efterfulgt af noget, der kunne læses *llij*, og herudfor, med anden hånd, *a b c*. På følgende linie fortsættes med begyndelsen af en kendt brevformel: *vniuersis christi fidelibus*. Derunder har en anden hånd skrevet hele adresseformlen: *Vniuersis christifidelibus ad quorum noticiam presentes littere pervenerint petrus Martinj* (el.: *Martinus*?)¹¹. Midt på siden og vendt på hovedet i forholdet til de øvrige indførelser står med en anden, mere prentet skrift det måske mest spændende notat: *maria mattias* (el.: *mattis* el. *matthis*?) *liber*, ejendommeligt dels ved navnet *maria*, der vel her må være en påkaldelse (som kvindenavn bruges det ikke i Norden i middelalderen)¹², dels ved at antyde, at bogen har haft navn efter den donator, som nævnes i den allerede flere gange citerede indførelse på s. 110. Endelig findes på nederste halvdel af det inderste lags yderside fordelt over 3 linier nogle løsrevne, kun delvis læselige eller meningsgivende ord: *Probacio perenne / mal / mal*. Det skal tilføjes, at de hænder, der har været i aktivitet på bagpermens inderste lag, alle synes at være middelalderlige, og at ingen af dem kan identificeres med hænder, der har været virksomme i selve håndskriftet.

Sammen med det oprindelige bind opbevares en seddel, hvorpå George Stephens har givet en foreløbig bestemmelse af den tekst, der

udgør (noget af) 2. del af håndskriftet; sedlen er dateret »Stockholm Oct. 13. 1845«.

Som håndskriftet nu foreligger, består det af tre dele, der er adskilt ved ubeskrevne blade. Ståhle har givetvis ret i, at disse tre dele ikke har hørt sammen fra først af. De to sidste dele er uden interesse i denne forbindelse: del II, en kort svensk tekst om den syndige Benedictas omvendelse (jf. Ståhle ovf.) efterfulgt af en latinsk tekst, og del III, det nu af Ejder udgivne svenske postillefragment MP 7.

Interessen kan derefter koncentreres om håndskriftets første, største del. Den består af 56 blade fordelt på 6 læg. Da der mundtligt har verseret rygter om, at det blad, fol. 55, hvorpå visefragmentet er indført, er indsat senere, bliver det nødvendigt at ofre nogle ord på at omtale det sidste af disse læg.

Det umiddelbare indtryk er, at sidste læg omfatter 8 blade, fol. 49 (s. 97/98) – fol. 56 (s. 111/112)¹³. På grund af slid og senere restaurering kan læginddelingen imidlertid være lidt svær at rekonstruere, og det er derfor kærkomment, at en heldig omstændighed gør det muligt at nå sikre resultater: inderst ved læggets ombukning findes på fol. 55 de nederste godt og vel to tredjedele af et vandmærke af den type, som Briquet benævner »Tête de bœuf à yeux et à nez«; fortsættelsen af dette vandmærke findes på fol. 50, altså netop på det sted, hvor den skulle befinde sig for at bekræfte det første indtryk af lægdelingen.

Første dels altdominerende hovedstykke er postillefragmentet MP 6, der lægger beslag på s. 1–108 (Ejders udgave s. 23–132). S. 109 er anlagt med samme klummeindstregning som hele den foregående del af håndskriftet; det har med andre ord været planen, at MP 6-teksten skulle fortsætte på denne side, men det blev ikke aktuelt, og siden er da uudnyttet, bortset fra en kort latinsk notits. Herefter følger et antal indførelser, herunder visefragmentet, på s. 110 og endelig en række, delvis meget svært læselige indførelser på håndskriftets sidste, defekte blad, der nu bærer pagineringen 111 og 112.

Postillefragmentet MP 6 er skrevet af – ikke (som Ståhle hævder i den citerede note og Ejder i sin indledning s. 14) tre hænder, men (som det også fremgår af udgavens apparat) – fire hænder. Hånd 1 har skrevet det største parti, håndskriftet s. 1a–71b (udg. 23.1–95.8); hånd 2 har skrevet s. 72a–94b (udg. 95.8–119.18), hånd 3 s. 95a–103a (udg. 119.19–128.15) og hånd 4 s. 103b–108b (udg. 128.16–132.30).

Hvad sprogformen angår karakteriserer Ejder hånd 1's parti som

»Svensk-norskt (el. norsk-svenskt)«, de øvrige partier som rent svenske.

Hånd 1's norskhed dokumenteres allerede grafisk af den udstrakte anvendelse af insulært (angelsaksisk) *f*¹⁴. Hertil kommer så visse træk i sprogformen, af hvilke jeg med støtte i Elias Wesséns undersøgelse af et andet, lidt ældre »birgittinernorsk« håndskrift, Skokloster 5,4^o¹⁵, vil fremhæve følgende:

1°. 1. persons personlige pronomen, der har stor frekvens i denne tekst, skrives altid *ek*.

2°. Diftongbetegnelsen *ei* anvendes i vid udstrækning, men ikke konsekvent: *ein, eit, eina, einom* osv.; *beidis, eidh, heidher, heim, leidh, meir, swein, veit*; *-heit, -leik, -leidis*; en sjælden gang forekommer også *æi*: *læid* 36.1, *mæira* 38.15 m.fl., og som en undtagelse, der måske beror på felskrivning, *ai*: *saint* 41.10.

3°. Også diftongbetegnelsen *øi, øy* kan træffes, om end kun i yderst få tilfælde. Jeg har noteret to, *høira* 36.28 og *løysa* 43.33.

4°. Ved siden af den fsv. normalform *siæl* »sjæl« findes dels former som *sel, sæl*, dels – hvad der navnlig har interesse i denne forbindelse – former med *a*: *saal* 58.26, *salenne* 63.3, *sala vada* 65.20, *salinne* 73.6, *salagan, sala gangne* »sjælegavn« 73.20,28.

Det anførte kan være tilstrækkeligt til at dokumentere, at hånd 1's sprog rummer norvagismer; men når dette er sagt, synes det dog rimeligt at fastslå, at sproget efter sin hovedkarakter er svensk. I det hele kan jeg tilslutte mig Wesséns syn på det såkaldte birgittinernorsk: »Det är icke alls någon norska, utan ett slags svenskt bokspråk med vissa norska inslag«¹⁶.

De øvrige partier skulle if. Bertil Ejder være rent svenske. Det gælder uimodsigeligt for hånd 3 og 4. Derimod må der tages forbehold m. h. t. hånd 2, da denne hånds parti rummer enkelte eksempler på brug af diftongbetegnelsen *ei*: *eith* 96.15, 99.9, 103.15, 107.18, 108.4, 110.9, *eigith* 100.23, 102.11, *ein* 102.10, *heidher* 102.11, 110.28, *steine* 104.9, evt. *leigho* (vist fejl for *leidho* »lede, ulyst, af-sky«) 98.24; men disse få norvagismer spiller ikke nogen væsentlig rolle i det samlede billede.

Måske bør det noteres, at skiftet mellem hånd 1 og hånd 2, henholdsvis mellem hånd 2 og hånd 3 sker ved sideskifte, men i begge tilfælde midt i en sætning. Det taler for, at skriverne har haft ét og samme forlæg; det varierende sprogpræg i de enkelte partier kan da forklares ved, at skriverne har afskrevet med større eller mindre re-

spekt for forlæggets sprogform. At denne har været svensk, er der ingen grund til at betvivle. Jf. Ejder s. 14.

Også efter sit indhold er MP 6 svensk. Ligesom de andre »medeltidspostillor« er den en frugt af senmiddelalderlig birgittinsk fromhed, der med Vadstena som åndeligt kraftcentrum udbredtes over hele Skandinavien.

Efter MP 6 følger så de to blade, hvormed dette håndskrift afsluttes. De er, som det også ses af fotografiet, slemt medtaget af tidens tand. Foroven er de plettet af en mørk skjold; yderkanten af det første blad er slidt og forrevet, og de bogstaver, som har befundet sig i nærheden af den, er ofte helt eller delvis slidt af; det sidste blad er revet over på langs; blækket er ofte kraftigt afbleget, på sidste blads versoside så stærkt, at mange bogstaver nu kun kan anes (og ikke fremtræder stort tydeligere under kvartslys). Bladene har været underkastet en hårdt tiltrængt restaurering, der forhåbentlig kan sikre dem mod yderligere forfald, men som har krævet sin pris: de tynde fibre i det stof, hvormed siderne nu er overtrukket, lægger lejlighedsvis hindringer i vejen for læsningen af de enkelte skrifttræk.

Trods alt er det muligt at læse i al fald hovedparten af teksten på fol. 55 (s. 109 og 110) og en betydelig del af teksten på rectosiden af fol. 56 (s. 111). Ved arbejdet med håndskriftet viste det sig i øvrigt, at mikrofilmten og de fotografier, der var fremstillet efter den, i flere tilfælde kunne være til god hjælp: visse afblegede eller udtværede bogstaver fremtræder klarere på fotografiet, og nu og da kan man på fotografiet se de skrifttræk, som restaureringsmaterialet skjuler for det blotte øje.

Den enlige latinske notits på s. 109 vil jeg læse lidt anderledes end Bertil Ejder, uden dog at føle mig fuldt og fast overbevist om, at jeg har truffet det rette¹⁷:

sancta ann
sua septe[m] a . . vixe[ra]t
cum viro suo . .uo defuncta
senilem etatem peruenerit
senectute sancta co[n]spectabat
jnfantiam salu[a]toris

Dels af hensyn til den følgende fremstilling og dels, fordi det derved bliver lettere at meddele ikke blot de få væsentlige, men også et

antal mindre betydningsfulde rettelser eller rettelsesforslag til Bertil Ejders læsning, har jeg skønnet det rimeligt her at bringe en læsning af hele s. 110, jf. fotografiet. Teksten gengives bogstavret og med overholdelse af originalens liniedeling. Forkortelser opløses og kendetegnes ved kursivering, dog bortset fra forkortelsen -z. Bogstaver, hvis læsning er usikker, markeres ved underprikning, rekonstruerede bogstaver anbringes i kantet parentes og bogstaver, som er overstreget in scribendo, i rund parentes. De tilfælde, hvor jeg hverken kan præstere en læsning, ikke engang en usikker læsning, eller et forslag til rekonstruktion, har jeg betegnet ved prikker, idet antallet af prikker svarer til det formodede antal bogstaver. Enkelte tvivlsspørgsmål kommenteres senere.

[s. 110:]

Liber iste pertinet [e]ççleſiꝝ soleem qui continet
ewangelica dominicalica in norsken quem
dedit mathias nicolay jn byørneth

Dominica octaua post festum pentecosten

.. sz Salus deo et agno
Non meis meritis

Bessen. . Veni ad vos saluare

Jek mattis nielssøn Domine mi. ere meis

Drømth haffuer mik om Jomfrwer i alle naath

Thz wor herræ peder han taler till swene tw kwnde

j mik stolz ose lille mz fager talen fa Drømt

haffuer mik om Jomfrwen alle nath

Borth tha gyng the panszer swene alz ther stolz ose lille

wor myn herræ han holler weth sneke bordh han will alth

haffue idhert taall Drømth

Swaredhe ok stolz ose lille hwn swaredhe ther till eth ordh

thz ær ængen jomfrw seth ath gange till snecke bordh *etcetera*

Thz ær ængen jomfrw seth ath gange till snecke bordh

[henn]ç folgher hiem bode lasth och skam swaa manthet hodi[n]gsor
ord

[At]eꝝ komme the pantzser swene the sagde ther herre i fraa

i[c]kꝝ kwnde wij staldz ose lille (faa) mz fager talen faa

[K]wnde i icke stoldz ose lille (faa) mz fager ordhen faa

tha skal jek fare i myn hiorte ham swaa wel skal jek
 henne faa
 Thz een horn wor aff hwidit sølff thz annith
 aff rødhe gwldh thz wor herre pedher han speller swaa
 frydhefuldh

For oversigtens skyld kan sidens indførelser nummereres således:

- (1) en ejer- og donatornotits, de tre øverste linier, og
- (2) en datering (?).

De næste indførelser fordeler sig så at sige på tre spalter. Regnet fra venstre til højre er der tale om:

- (3) Mattis Nielssøns navnetræk,
- (4) to kun delvis læselige linier, og
- (5) nogle latinske sentenser.

Endelig følger så:

- (6) DgF 67, omkvæd, og
(7) syv strofer af DgF 67.

Som det kan ses på fotografiet, forekommer der hist og her pennestrøg, der evt. kan opfattes som bogstaver (således den *D*-lignende krølle efter (2)), men måske snarere bør anses for en art dekoration eller penneprøver (krøllen ud før nederste linie af (5); den krønlignende figur ud for (6), hvorom Ejder dog bemærker, at den muligvis kan repræsentere et tilløb til at skrive *Drømth*).

Afgørende vigtigt er det naturligvis at få fastslået, hvor mange hænder der har været i arbejde på denne side. Herom udtaler Ber- til Ejder sig i en note, der er knyttet til sidste ord i (6): »Sidans övre del till hit har skrift av flera olika händer. Här börjar en hand, som sedan håller på sidan ut« (s. 9, note 7). Selvsagt er det ynskeligt at udtale sig med sikkerhed på grundlag af så korte skrift- prøver; men efter talrige sammenligninger er jeg kommet til det resul- tat, at Ejder må have ret. M. a. o.: skriveren af viscfragmentet; (7), kan næppe identificeres med nogen af sidens andre hænder; og det må tilføjes, at ingen af hænderne på denne side kan identificeres med nogen af de hænder, som har skrevet den øvrige del af håndskriftet.

Herefter har det måske ikke større interesse, hvor mange hænder der i øvrigt kan skelnes på s. 110. Den sidste del af (1), den rela-

tivsætning, som rummer oplysningen om donator, er skrevet med svagere blæk end første del, men vistnok af samme hånd, og denne hånd kunne godt være den samme som i (2), der ligeledes er skrevet med svagt blæk. Den hånd, der har skrevet (4), skiller sig klart ud fra de andre og er muligvis noget yngre end disse. (3), (5) og (6) er skrevet af hænder, der ligner hinanden en del; størst er ligheden mellem (3) og (6), men skulle de være skrevet af samme hånd, må indførelserne nok tænkes foretaget i to omgange, eftersom der er benyttet forskelligt blæk og åbenbart også forskellige penne, en spidsere pen i (6) end i (3); mest sandsynligt er det, at de stammer fra hver sin hånd.

Der må knyttes et par bemærkninger til selve læsningen:

Også Ejder har været i tvivl om indførelse (4). Han foreslår dog at læse *Nielz* og *bekennis*. Det første ord kan jeg ikke få andet ud af end de anførte afsluttende bogstaver. Det sidste tager sig ved første øjekast ganske læseligt ud (jf. også fotografiet), men jeg kan ikke få mening i det; jeg anser det ikke for muligt at opfatte tredje bogstav som et *k*.

I (5) er det kun sidste linie, der volder kvaler, og igen her snarere, fordi der kan være tvivl om, hvordan skrifttrækkene skal tolkes, end fordi de egentlig er ulæselige. Liniens første ord kan (med Ejder) læses *Domino* eller – snarere – *Domine*, og det sidste ord må nok læses *meis*, skønt dets udseende afviger meget fra *meis* i samme indførelses linie 2. Det afgørende problem er da det midterste ord. Dets første bogstaver kan læses *mi* (men jo også *jm* eller *nu*), og dets sidste del er tydeligt nok et *e* og en *re*-krølle. Tiltalende ville det måske være at læse det *miserere*, men det kan der vanskeligt stå, og i øvrigt ville en sådan læsning ikke stemme med kasus i det efterfølgende *meis*. Er dette resultat af talrige dechifreringsforsøg en smule nedslående, afgiver det dog basis for en negativ konstatering, som er vigtig nok: Ejder har, med behørigt interpunktionelt forbehold, foreslået læsningen »*Domino mathiasse nielssen* [?]«; det kan der ikke stå.

M. h. t. hovedstykket, (7), har det været en glædelig overraskelse at konstatere, at det var mere læseligt, end rygtet ville vide. Her kræver kun fire tilfælde kommentar:

Hvor Sv. Grundtvig læser *hodigsos-ord* og Ejder *hod. .ord*, mener jeg med næsten fuld sikkerhed at kunne læse *hodi[n]gsor/ord*. Læsningen vanskeliggøres af en blækudtværing og af placeringen ved linieskifte, helt ude ved læggets ombukning. Mikrofilmen råder imidlertid i nogen

grad bod på problemet blækudtværing, idet de delvis udtværede bogstaver – *i*'et, der er gledet sammen med den forulykkede nederste spidse bue af *g* – her fremtræder klarere. Og der er ingen tvivl om, at ottende bogstav er et *r*-rotunda.

Som mine forgængere har jeg valgt at læse *ordhen* i linie 13; men naturligvis ville det lige så vel være muligt at læse *ordhum*, og det bør nok noteres, at nasalbuen eller -stregen i samtlige andre tilfælde i denne tekst betegner konsonant.

Sv. Grundtvig og Ejder er enige om at læse *ham* i tekstens næstsidste linie. Her forekommer det mig evident, at 2. bogstav er et *o*. De følgende bogstaver er jeg ikke helt så sikker på, men der kunne læses *rn*. M. a. o.: det er overvejende sandsynligt, at der står lige netop det, som Bom (s. M56) med så sikker tekstfornemmelse har formodet, at der egentlig skulle stå, *horn*.

I samme linie læser Grundtvig *hw[i]dit*, Ejder *hwidit*. Jeg vil slutte mig til Ejder. Der står et bogstav mellem *w* og *d*, og det må opfattes som et *i*, om end det er formet med ringe energi i penneføringen; i så henseende kan det paralleliseres med *u*'et i tekstens sidste ord, *frydhefuldh*.

Den mest betydningsfulde af de her kommenterede læsemåder er *hodi[n]gsor/ord*. Det er en befrielse at slippe af med det umulige *hodigos-ord* til fordel for en læsning, der nok er skadelidt, men let at forklare: Skriveren har søgt at få plads til hele ordet sidst på linien; det lykkedes ikke, af 2. sammensætningsled, der i hans normalortografi vel skulle have haft formen *ordh* (jf. fragmentets linie 7), blev der kun plads til de første bogstaver, og han har da gentaget hele dette led nedenunder, måske oprindeligt med et finalt *h*, men det er i så fald totalt afslidt nu. Hvad han har villet skrive, er *hodingsord(h)*; og havde han blot i dette som i flere andre tilfælde overstreget det fejlskrevne, ville han have skånet eftertiden for en del hovedbrud.

Teksten på s. 111 er koncept til eller afskrift af et i øvrigt ukendt diplom, uden afslutning og følgelig uden datering. Ved liniernes begyndelse og udgang er en del bogstaver slidt af, men det er alligevel lykkedes Ejder at læse næsten alt. Brevet gengives her i Ejders læsning, dog med enkelte rettelser. Skråstreg markerer linieudgang; ellers følges samme praksis som ved s. 110.

[s. 111:]

Min[a] ødmykelighe helsso nu ok ewinneligh førscriuath mhz[!] gudh

skal idher / vethęrlighz vara om ssycle dagen reth edher sathc swen
 jon magnussen mz / flere edre swene j genem sędhrem ther magnus
 amundzsen bor Tha sagdhe han / thil thenne breffřorare myn dreng
 ok fore flere dandesmen thz jek skulle tage i fra / enne
 quinne som hether assthe alth thz hon hade holken quinne mik tien-
 the / i somer som en godh quinne ok thacker jek henne fore hwar
 then dagh hon v.. / i myn gardh haffwer ok fřorscriune asthe ok
 andhers thenne breffřorare bidhit myk t.. / jek skulle begodh mz
 myn herre bisskopen

If. Ejder giver sproget »ikke męnga hęllpunkter fřor en noggrann
 bedřmning«. Efter sit indhold peger teksten klart mod Norge: sted-
 navnet *sędhrem* mę identificeres med et norsk *Sřrum*; kvindenavnet
as(s)the er i ældre tid nęppe brugt uden for norsk¹⁸; og sędesvends-
 institutionen er isęr kendt fra senmiddelalderens Norge¹⁹.

Håndskriftets sidste side, 112, er meget stęrkt medtaget, og de for-
 skellige notater, som ses eller anes her, er for střrste delens vedkom-
 mende ulęselige. Af de stumper, som det – respektindgydende nok –
 er lykkedes Ejder at tyde, har isęr nogle brudstykker af sidste notat
 interesse. Her stęr, fordelt over tre linier mod tekstens slutning, *Jon*
clemetzsyni, i sama handhebande og torsteinss saldhe oc. Det mę
 derfor antages, at der er tale om en diplomtekst i norsk sprogform²⁰.

Et af hovedformęlne med den foranstęende redegřrelse har vęret at
 banc vej for konklusioner vedrřrende håndskriftets alder og prove-
 niens, naturligvis med sęrligt henblik pę visefragmentet.

Hvad fřrst alderen angęr, mę det erkendes, at mulighederne for at
 foretage en pręcis bestemmelse ikke er sę gode, som det kunne řn-
 skes. Håndskriftet rummer intetsteds nogen direkte datering. Og de
 vandmęrker, der findes rundt om i håndskriftet, er, som ogsę Ejder
 nævner (s. 17), til ringe nytte ved et forsęg pę aldersbestemmelse, i al
 fald pę vandmęrkeforskningens nuvęrende stade; de tilhřrer typer,
 som har vęret i brug gennem flere řrhundreder.

Den fřrste terminus a quo for datering af visefragmentet er alderen
 af hovedteksten, MP 6. Dens tilblivelseshistorie er ukendt, men det
 kan formodes, at den stammer fra et střrre scriptorium, eftersom hele
 fire skrivere har deltaget i arbejdet. Der er fremsat flere forslag til en
 skřnsmęssig datering af MP 6, og de mę vel, uden at det udtrykkeligt
 nævnes, bygge pę en helhedsbedřmmelse af palęografi, sprogform og

kulturel sammenhæng, for det sidstes vedkommende især kendskabet til genrens – de birgittinske medeltidspostillors – alder og de senmiddelalderlige relationer mellem svensk og norsk kultur. Seip har ved flere lejligheder foreslået en datering til omkring 1450, mens svenske forskere synes tilbøjelige til at anse teksten for lidt yngre²¹. Der består nok en svag mulighed for, at der vil kunne kastes klarere lys over dateringsproblemet ved en indgående undersøgelse af forholdet mellem de bevarede medeltidspostillor og navnlig ved en under alle omstændigheder hårdt tiltrængt undersøgelse af de »birgittinernorske« tekster fra senmiddelalderen²². Indtil sådanne undersøgelser er foretaget, er man henvist til at operere med rammeangivelser, og m. h. t. MP 6 synes det rimeligt at opstille tidsrammen ca. 1450–1500, men nok med den tilføjelse, at hånd 1's brug af det insulære *f*, som trænges tilbage i norsk skrift i løbet af det 15. århundrede, taler for en placering i denne tidsrammes første del²³.

Indførelserne på de sidste blade kan i det højeste være samtidige med MP 6. Snarest er de lidt yngre, men efter palæografien at dømme ikke meget yngre. Af disse indførelser kan på forhånd kun (1)–(3) på s. 110 formodes at kunne bidrage med oplysninger, der har interesse i forbindelse med viscfragmentet.

Mest informativ er indførelse (1). Den rummer en ejerangivelse (og dermed en lokalisering), en indholdsangivelse, en bestemmelse af sprogform og en oplysning om donator: håndskriftet tilhører Solum kirke, det indeholder søndagsevangelier på norsk og er skænket af *mathias nicolay in byørnetweth*.

Bestemmelsen af sprogformen i MP 6 som norsk tager sig jo mærkeligt ud og frister næsten til forsøg på at variere vittigheder over temaet national selvovervurdering. Men sagen er vel den, at *norsk* her blot skal betyde »(nordisk) folkesprog, lingva vernacula«, uden smålig hensyntagen til, om den foreliggende tekst er præget af den ene eller den anden regionale skrifttradition. Ville man presse bestemmelsen yderligere, kunne man måske godt bruge den til at belyse, i hvilken grad fornemmelsen for norsk skrifttradition er vaklende i senmiddelalderen.

Med donatoroplysningen er det naturligt at sammenholde indførelse (3), der vel forholder sig til denne som donators personlige bekræftelse på gaven. Om denne donator, Mathias Nicolai eller Mattis Niels-søn, har Bom udtalt den formodning, at han kunne være identisk med en »lagrettisman«, som et antal gange i perioden 1481–1516 har fun-

geret som brevidne i Skien. Denne formodning har stor sandsynlighed for sig, om end navnet Matthias nok ikke er helt så ualmindeligt i senmiddelalderens Norge, som Bom synes at gå ud fra. E. H. Lind har ikke fundet det belagt før 1300, men kan oplyse, at det senere bliver »allt mera gängse i Norge«; han tilføjer dog efter supplerende undersøgelse, at adskillige af navnets bærere ikke er nordmænd af fødsel. Hvad specielt angår den Mattis Nielssøn, som Bom har fundet frem til, antager E. H. Lind, at han var søn af Nyklis Mat(h)isson, der også var lagrettisman i Skien syssel (nævnt 1446–81); i øvrigt regner Lind – af grunde, som jeg ikke kan gennemskue – med, at et af de fem belæg, som Bom har fremdraget, gælder en anden Mattis Nielssøn²⁴.

Identifikationen af Mattis Nielssøn ville kunne anses for sikker, hvis den omtalte lagrettisman (eller hans fader) blot én gang var blevet nævnt som ejer af eller bosat på Bjørntvet; det er desværre ikke tilfældet. For resten må – som det allerede er fremgået – Boms oplysninger om lokaliteten korrigeres en smule: det er mindre nærliggende her at tænke på Bjørntvet i Eidanger end på Bjørntvet i Solum, det Bjørntvet, der nævnes et par gange i biskop Eysteins jordebog (»den røde bog«)²⁵ og som brevudstedelsessted i et par diplomer: *þetta bref er giort var a Biarna þauelit[!] i Solheimma* 16/10 1383 (DiplNorv.I. 355), *aa sydra gardhnom aa Biarnaþuit sæm liggar i Solæima sokn* 6/5 (16/9) 1397 (DiplNorv.X.76).

De data, som står til rådighed, hvis man tilslutter sig Boms identifikation af donator, giver temmelig vidt spillerum m. h. t. tidspunktet for donationen. Det ville derfor have været kærkomment, hvis indførelse (2) havde rummet en præcis datering. Det gør den ikke, og det er vel i det hele tvivlsomt, hvordan den skal opfattes: er den et tilløb til en datering, skal den blot fastholde selve årsdagen for gaven, eller har den overhovedet intet forhold til den foranstående indførelse? Tidsangivelsen »8. søndag efter pinsen« er i øvrigt noget påfaldende, da det ved denne tid var almindelig praksis i de nordiske stifter at regne sommerhalvårets søndage efter trinitatis; i Norge har der dog nok været mindre fasthed på dette punkt²⁶.

Mattis Nielssøns betydning for dateringen af visefragmentet er naturligvis mindre, end den ville være, hvis det kunne anses for sikkert eller dog overvejende sandsynligt, at han havde skrevet fragmentet. Nu kan der kun tillægges ham en betydning ved fastsættelsen af en terminus a quo, og det kun under den forudsætning, at s. 110 er ud-

fyldt i sømmelig orden, fra oven og nedefter. Men selv om man accepterer denne forudsætning og ydermere tilslutter sig den foreslåede identifikation, ja, så er der hermed egentlig ikke nået væsentlige fremskridt m. h. t. en mere præcis datering af fragmentet. Vigtigst er det måske at fastslå, at der ikke i Mattis Nielssøns sparsomme data er noget, der tvinger til revision af den opfattelse af fragmentets alder, som dets palæografi og ortografi peger imod.

Til syvende og sidst må det palæografiske og ortografiske helhedspræg da være afgørende for dateringen af fragmentet. Og det peger mod senmiddelalder, ikke eftermiddelalder, omkring 1500, snarere lidt før end lidt efter dette år.

Spørgsmålet om håndskriftets proveniens kan behandles kortfattet:

De oplysninger, som Bom havde adgang til, indicerede for ham at se, at det håndskrift, hvori visefragmentet står at læse, tilhører nordskandinavisk kultur i alle henseender (s. M57). Hvis der her ved »nordskandinavisk« skal tænkes på »norrøn« eller rent ud sagt »norsk«, må det siges, at Boms indtryk ikke har vist sig holdbart; efter sit indhold og i alt væsentligt (men altså bortset fra nogle ganske vist meget iøjnefaldende særdrag) også efter sit sprog er håndskriftet en repræsentant for svensk kultur. Men unægtelig har håndskriftet tilknytning til Norge. Det fremgår ikke blot af norvagismene i den største del af MP 6, men siges også direkte i indførelse (1) på s. 110. Et indirekte vidnesbyrd herom er desuden indførelserne på det sidste blad: diplommet på s. 111 tager sigte på norske forhold, og de citerede rester af et diplom på s. 112 viser norsk sprogform. Disse sidste indførelser har deres store interesse, fordi de gør det overvejende sandsynligt, at visefragmentet er blevet indført i håndskriftet, mens det endnu befandt sig i Norge.

Visefragmentets sprogform

Den overleveringsmæssige sammenhæng kan motivere, at man tager fragmentets sprogform op til en mere indgående prøvelse, end man måske umiddelbart ville føle behov for. Den almindelige opfattelse har hidtil været, at fragmentets sprog er dansk. Oplysningerne om håndskriftets geografiske tilhørsforhold behøver ikke at få skæbnesvangre følger for denne opfattelse. Der ville vistnok ikke være den ringeste vanskelighed ved at forklare, at en dansker havde fået adgang til et i Norge opbevaret håndskrift. At indflydelsesrige danskere bosatte

sig i Norge, ikke mindst i den del af Norge, som håndskriftet har tilknytning til, er et almindeligt fænomen allerede fra omkring 1450²⁷, og mod senmiddelalderens slutning er embedsmændene jo i vid udstrækning danske. Navnlig gælder dette vel de områder, der som Skiens syssel hørte til regnskabslenene (»fateburslenene«); over dem havde regimet friere rådighed end over tjenestelenene, og det udnyttede ubekymret friheden til at indsætte danske lensherrer og fogder²⁸.

Imidlertid har Bom fundet det nødvendigt at tage forbehold over for fragmentets sprogform. Han begrundet dette forbehold ved henvisning til en række konkrete træk, hvoraf nogle efter hans mening tyder på, at der foreligger en afskrift, og at afskriveren har været usikker over for forlæggets sprogform, mens andre evt. kan opfattes som indicier for, at visen er af »(svensk eller) norsk« proveniens.

Til den første gruppe henregnes *hodigsos-ord*, *jomfrwer i* i overskriften over for *jomfrwen* i selve visens omkvæd, *pan(t)szer-swene*, det identiske rim *faa~faa* i str. 6, det umulige *ham* i str. 7 og *hw[i]dit*.

Dette materiales indicieværdi er nu bragt til at smuldre. Det urimelige *hodigsos-ord* er skaffet af vejen; og *ham* kan nok også lades ude af betragtning – der skal sandsynligvis læses *horn*. Heller ikke modsætningen mellem overskriftens *jomfrwer i* og tekstens *jomfrwen* kan gælde som indicium for, at der foreligger en afskrift, da overskrift og tekst skyldes hver sin skriver: én skriver har moret sig med at skrive omkvædet, og det har inspireret en anden til at dokumentere, at han kendte visen (altså et forløb, der har sin parallel i forholdet mellem den blot antydede og den fuldt udførte *Vniversis*-formel på bagpermens inderste lag, jf. ovf. s. 10). Muligt er det, at det dårlige rim i str. 6 (og evt. også de foregribende, in scribendo overstregede *faa*'er) kunne bero på fejl ved afskrivning; men i og for sig kunne der vel lige så godt eller måske bedre være tale om fejlhuskning. Hvad endelig *pan(t)szer-swene* angår, har Bom utvivlsomt ret i, at sammensætningen ellers er ukendt; men den omstændighed tør man ikke tillægge afgørende betydning, da de enkelte sammensætningsled kendes i glde., fsv. og vn.; og fordelene ved at opfatte ordet som en forvanskning af det forholdsvise sent (og vist kun i dansk) belagte *pand-svend* synes i al fald ikke indlysende.

Tilbage af første gruppe bliver da kun *hw[i]dit*. Til denne læsning i DgF har Bom den kommentar, at udgiveren her, »endda uden lyssende resultat«, har forsyndet sig mod *lectio difficilior*-reglen ved at rette til noget, der skal gøre tjeneste som »hvidt«. Mere indfølelse

ville det if. Bom have været at rette til det grafisk nærliggende *bw(d)it*.

Hertil er for det første at bemærke, at Sv. Grundtvigs mulige forsyn-delse mod *lectio difficilior*-reglen har givet et ganske fornuftigt resultat, eftersom han derved har pejlet sig frem til det, som ved nærmere eftersyn faktisk står at læse i teksten. Og dernæst må det siges, at en rettelse til *hw[i]dit* har væsentlige fortrin for en rettelse til *bwdit*: dels er den stilistisk velmotiveret – for så vidt altså netop meget »indfø-lende« –, da konteksten næsten med nødvendighed kræver et farve-adjektiv (hvidt sølv : rødt guld); og dels er den genre-mæssigt velmo-tiveret, da *hvid* er et højfrekvent epitheton ornans til *sølv*, mens *bon*, *bo(d)en*, *bu(d)in* ikke almindeligt (om overhovedet nogen sinde?) har denne funktion i folkeviserne, således som de er os overleveret.

Men naturligvis gør Bom ret i at opholde sig ved den ejendomme-lige form *hwidit*. Den synes ikke registreret i nogen ord- eller håndbog, og den forekommer lige besynderlig, hvad enten man an-tager dansk, norsk eller svensk proveniens.

Helt enestående er den dog ikke. Den har paralleller i flere af de ældste visehåndskrifter:

Vigtigst er i denne forbindelse Sten Billes håndskrift, der frembyder en næsten fuldstændig parallel: *mett huidit søllff-kar paa henne* DgF 46A:11.2. Heri findes også *rødet guld* (333A:10.2) og en variant af »breden bord«: *breðiit boer* (448A:6.2). Derudover rummer hånd-skriftet en lang række belæg på en interessant form af »højenloft«: *høgett lofft*, *høffwet laafft* olgn.; uden at gennemgå materialet syste-matisk har jeg fundet i alt 28 belæg på former af denne art, se f. eks. 80A:5.3, 84A:21.1, 128C:14.2, 166A:12.3, 250A:21.3, 26.2, 332I: 6.3, 24.1, 354A:3.3, 359:14.3, 15.1.

I Hjertebogen findes *rødet guld* DgF 408A:12.3; også *høffuet-lofft* olgn. optræder heri, men ikke så hyppigt som i Sten Billes håndskrift (jeg har noteret flg. forekomster: DgF 408A:7.3, 430D:11.3, 482G:4.3; jf. *hoffuet-lofft* olgn. 247A:21.1, 22.1, 496A:7.4).

I andre håndskrifter forekommer sådanne former kun som undta-gelser. Svanings håndskrift rummer eksemplet *saa høgit it hus* DgF 471A:20.1 (men 20.2: *saa høgt*), Magdalena Barnewitz' håndskrift har ligeledes *høyet* DgF 82C:1.2, og *høffuitt-lofft* olgn. er noteret et par gange fra Langebeks kvarthåndskrift (DgF 417B:7.3, 8.3) og Rentzels håndskrift (DgF 433A:4.1, 7.3, 14.3).

Hjertebogen er anlagt før 1553. Sten Billes håndskrift rummer da-

teringen 1555 og kan måske, i al fald delvis, antages at repræsentere en meget gammel tradition (jf. bemærkningen DgF IV.537a). Det er tankevækkende, at paralleller til visefragmentets *hwidit* har kunnet findes inden for den ænyd. overleverings ældste lag. Man kunne fristes til at antage, at sådanne – metrisk bekvemme – former ved nedskrivningstidens begyndelse har haft en vis udbredelse, men at de senere er blevet trængt tilbage – sprogstridige, som de jo er.

Med alt dette er der ikke givet nogen forklaring på formernes dannelse, og en sådan drister man sig vel også kun til at give med en vis tøven: de kunne tænkes opstået som proportionsdannelser til stærknede fælleskønsformer på *-en*, *hviden-hvidet*, *røden-rødet*, *højen-højet* efter mønstret *kristen-kristet*, *nøgen-nøget*, *åben-åbet*, *liden-lidet*; i så fald ville de være et vidnesbyrd om, at *-en*-formerne er blevet opfattet som genrekonstituerende (således at forstå, at f. eks. »hvid« i folkevisesproget efter skriverens opfattelse hed *hviden*, hvorfor en neutrumsform måtte bygge på denne form), og forekomsten af *hwidit* i den ældste optegnelse ville da indicere, at allerede den forudsætter en ganske lang tradition.

Gennemgangen af den første gruppe af Boms materiale må således føre til den konklusion, at den ikke rummer et eneste bare nogenlunde sikkert indicium for, at der skulle foreligge en afskrift. Ej heller kan den tages til indtægt for en teori om, at skriveren skulle have været usikker over for genre og sprogform; et enkelt medlem af gruppen, *hwidit*, lod sig måske tværtimod tolke som vidnesbyrd om en høj grad af fortrolighed med visesproget.

Naturligvis er det ikke hermed sagt, at der ikke kan være tale om en afskrift, al den stund det er meget tænkeligt, at skriveren, der virker rutineret, har kunnet sit håndværk så godt, at han var i stand til at levere en fejlfri afskrift. For de fortsatte overvejelser er dette spørgsmål uden nævneværdig interesse, hvorimod det er vigtigt at fastholde konklusionens sidste del, at han ikke har afsløret manglende fortrolighed med genre og sprogform.

Den anden gruppe af Boms materiale udgøres af sproglige enkeltheder, som Bom – efter egen vurdering »ikke uden smålighed« – foreslår inddraget i overvejelserne, »hvis disse tager retning ad (svensk eller) norsk til«. Gruppen udgøres dels af tilfælde, hvor forhold vedr. bøjning, orddannelse eller syntaks tildrager sig opmærksomheden (adj. *stol(d)z*, vbs. *talen*, *haffue idhert taall*, *met fager ordhen*), dels af tilfælde, hvor interessen helt eller overvejende samler sig om se-

mantiske forhold (*henne folgher hiem* foreslås sat i relation til vn. *heimanfylgja* »medgift; udstyr«, og samtidig påpeges det, at verbet har *u/o*-former i fsv. og hos Aasen; og om *frydhefuldh* hedder det, at Aasens oversættelse, »livlig«, af det tilsvarende nyno. adj. her passer smukt).

Erfaringsmæssigt er et materiale af denne art meget svært at bedømme under provenienssynsvinkel. Jeg kan i den forbindelse henvise til nogle tidligere overvejelser²⁹, der mutatis mutandis også har gyl-dighed her. Især må det fremhæves, at genren folkeviser i øvrigt ikke er bevaret i middelalderlig overlevering. Det er fristende i undersøgel-serne at inddrage et parallelmateriale fra ænyd. overlevering, hvor et sådant kan fremskaffes, og det vil jeg da også gøre, for så vidt som de yderst ufuldstændige leksikalske hjælpemidler og mine egne (kun på stikprøver baserede) excerpter tillader det. Men nogen beviskraft kan dette parallelmateriale ikke have, og under metodisk synsvinkel er det ikke risikofrit at benytte det, da det næsten inviterer til ring-slutninger: man kan komme til det resultat, at f. eks. et ord i frag-mentet er umistænkeligt dansk, fordi det har god dækning i den senere tradition; men det kunne jo tænkes, at denne senere tradition beteg-ner en videreførelse af en så at sige fællesnordisk visesprogform eller i hvert fald som genrekonstituent har opsuget en række oprindelige norvagismer eller svecismer. Under disse omstændigheder kan de ænyd. paralleller da alene bruges til at vise, om fragmentet og de senere optegnelser repræsenterer samme sproglige tradition.

Efter denne nødvendige forbemærkning vil jeg begynde gennem-gangen med at udmønstre en del af materialet:

Jeg tør ikke lægge nogen vægt på, at fragmentet har *folgher* i stedet for *følgher*. Ordet befinder sig på et af de noget slidte steder, og mest sandsynligt er det derfor, at hårstregen blot er blevet ulæselig i tidens løb; i øvrigt ville det heller ikke være svært at forklare formen som en fejl, en forglemmelse af hårstregen. Om sammenstillingen af *folgher hiem* med vn. *heimanfylgja* må siges, at den er morsom, men ikke det mindste nødvendig.

Lige så lidt forpligtende må henvisningen til Aasen i forbindelse med *frydhefuldh* være. I givet fald kunne betydningen »livlig« formentlig lige så godt etableres ud fra danske forudsætninger (jf. ODS og bemærk, at Aasen under *frygda seg* påpeger overensstem-melsen med da. dial. *fryde sig*). Men om der faktisk skal tænkes på denne betydning i stedet for de fortsat gangbare, »(som er) fuld af

fryd; glad« og »som volder fryd; glædelig«, må være et åbent spørgsmål; af nogle tilfældigt noterede belæg fra de ænyd. optegnelser må ét have betydningen »glad« (*hun ganger y loffttet saa fryde-fuldt* DgF 342A:20.2), mens andre kan spille i samtlige her anførte betydninger (*Feder af sølf og vinger af guld: saa fløy den herre saa fryde-fuld* 68C:5.1–2, *Sadel af søle oc besell af gull, saa rider ten herre saa friide-ful* 359:7.1–2 og dermed verbalt identisk 346:5.1–2).

Endelig vil jeg, om end med beklagelse, se bort fra det under enhver synsvinkel påfaldende *fager ordhen* (eller *ordhum?*), dels fordi så meget står og falder med opløsningen af en forkortelse, dels fordi muligheden for fejlskrivning næppe kan udelukkes.

Det resterende materiale udgøres da af *haffue idhert taall*, adj. *stol(d)z* (*staldz*) og vbs. *talen*.

Hvis jeg har forstået Bom ret, skal opmærksomheden ved *han will alth haffue idhert taall* ikke rettes mod enstavelsesformen *taall* (der heller ikke ville kunne give proveniensoplysninger), men mod den syntaktiske konstruktion, hvortil Bom fra Fr. anfører parallellen »så vill fund þinn hafa ɔ: vil faa træffe, finde dig.«

I *haffue idhert taall* optræder et *have* i perfektiv anvendelse (»opnå, erholde etc.«) forbundet med et objekt, der er hypotaktisk opbygget: dets overled er et verbalsubstantiv, som betegner en aktivitet af reciprok karakter (»samtale«), og dets underled en genitivisk størrelse, der udpeger den anden deltager i det reciproke forhold. Hvis denne analyse kan godkendes, indebærer det, at det til parallelmaterialet må være muligt at henregne tilfælde, der i stedet for (det normalt imperfektive) *have* i perfektiv anvendelse rummer perfektivets hovedvariant, *få*. I så fald kan det middelalderlige materiale forøges med fsv. eksempler, fra Ivan således *thz hon matte hans talan fa* (Noreens udg. v 2886), der genfindes i de danske bearbejdelser: *thz hwn matte hans tallæ faa* Ivan K 47 v 2875, *at hun motte hans talæ foa* Ivan K 4 v 2553.

I de ænyd. folkevisoptegnelser findes konstruktionen såvel med *have* som med *få*, med *have* således i DgF 499: *ieg haffde hans tale saa gierne* A:5.2, *ethers talle hade hun saa gierne* A:7.2 (jf. B:5.2, C:5.2, E:7.2), og med *få* f. eks. i DgF 68A:17.2 *rett aldrig faar hand denne iumfrues thaalle*, 68F:16.2 *fuld gierne kand hand fange min talle* og 80A:4.3 *fannger ieg icke unnger-suenndtz talle*.

Der er næppe nogen bydende grund til at antage, at konstruktionen *haffue idhert taall* skulle pege bort fra dansk.

I anledning af *stol(d)z (staldz)*, der forekommer hele 5 gange i teksten, henviser Bom til Sdw. og »især« til Fr. Hvorfor der her skulle være anledning til navnlig at hæfte sig ved Fr.s. materiale, har jeg svært ved at forstå. Belæg, der genremæssigt har berøring med visefragmentets, og som viser ordet i funktion som epitet til kvindelige personbetegnelser, må søges i fsv. litteratur, specielt i Eufemiavisorna (hvor *stolz* dog kun er en sjælden sideform til *stolter*)³⁰. I de danske Eufemiaviser findes formen vistnok ikke³¹.

Mens *stolts (stalts)* er et velkendt epitet i sv. og no. folkeviser, har det en meget usikker status i de danske. Fr.s påstand om dets forekomst her er vildledende; hans henvisning til DgF IV.471f viser sig at gælde dels en færøsk, dels en svensk opskrift. Det danske materiale skrumper hermed ind til ganske få belæg. Jeg kender kun ét nogenlunde sikkert, *stoldtzen Adeludtz* DgF 480D:31.3 (fra det større stockholmske håndskrift, som dateres til ca. 1650 og muligvis er østdansk, jf. Danske Studier 1969, s. 49). Hertil kan måske føjes nogle af Brøndum-Nielsen fremdragne former³², der evt. lod sig opfatte som forvanskninger af **stoltsen: stalstenn* DgF 20A:12.1, *staldstenn* smst. 13.1, *stolstin* 138Bd:11.1. Men materialet er altså yderligt spinkelt, og de enkelte belæg optræder i former og under omstændigheder, der er egnede til at vække mistanke: fejlskrivning kan ikke udelukkes, og formerne står side om side med normalformer som *stalltenn* og *stoltenn*.

Så vidt jeg kan se, udgør *stol(d)z (staldz)* et af de sikreste indikatorer for, at Bom har ret til at sætte spørgsmålstegn ved fragmentets sprogform; men hvis formen peger bort fra dansk, må det efter mit skøn være rimeligere at antage svensk end norsk indflydelse.

I samme retning kunne *fager talen* pege. Formen *talen* er svagt belagt i ældre dansk, hvor afledninger af denne type i det hele er fåtallige³³; jeg kender kun to belæg, *tessæ talæn* HellKv. 46.11 og *wars hæræ talæn* Fragn.30.24. I vn. synes ordet kun belagt som sidsteled i sammensætningen *viðrtalan*. Derimod er *talan* velkendt i fsv.³⁴; her optræder også en enkelt gang en sammensætning, der er tankevækkende i forbindelse med visefragmentet: *faghertalan* »fagert (och svikligt) tal«.

Umuligt er det vel ikke at forklare *talen* som dansk, eftersom danskesmuligheden ligger inden for danskens rammer. I øvrigt ville det også være muligt at tænke sig formen fremkommet ved en art subtraktionsdannelse, en urigtig slutning ud fra formler, hvor *talen* for-

mentlig må være bestemt form af *tale* (jf. f. eks. *dig siger ieg talen saa* DgF 1A:8.2, 11.2); fragmentets form ville i så fald vidne om (dårligt administreret) genrekendskab.

Helt overbevisende virker de antydede forklaringsforsøg dog måske ikke. Der må bestå en mulighed for, at fragmentets *talen* vidner om fremmed (i så fald snarest svensk) påvirkning.

For Boms konklusion (s. M57) spiller tanken om afskrivning og manglende fortrolighed med genre og sprogform en betydelig rolle. Det må, hvis jeg ellers har forstået pointen, være den tanke, der ligger bag hans afsluttende bemærkning: »Man kan godt tænke sig at skrivende folk i Syd-Norge kunne have et skriftsprog som det vi ser afspejlet i (afskriften) A«, altså i visefragmentet. Med »afspejlet« må vistnok være tænkt på, at det er forlægget, der har haft en sprogform, som benyttedes af »skrivende folk i Syd-Norge« (vel altså: nordmænd?), idet det foreliggende fragments sprogform så er fremkommet ved brydning med afskriverens sprogform. Om afskriverens nationalitet udtaler Bom sig ikke bindende: »En »nem« (men dubiøs) forklaring kunne gå ud på at det var en dansker . . el. evt. en svensker . . der af interesse for visen havde ført den i pennen efter bedste evne.«

Som det ses: en ligning med generende mange ubekendte. Deres antal må dog kunne formindskes efter påvisningen af, at der ikke er tvingende grunde til at operere med afskriverforvanskninger og intet holdepunkt for at antage manglende fortrolighed med genre og sprogform. Man må da kunne tage sit udgangspunkt i den foreliggende tekst. Dens danske helhedspræg er hævet over tvivl, men den rummer nogle få elementer, der muligvis kan pege bort fra dansk, evt. mod norsk, men snarest mod svensk.

Et sådant fænomen er vel intet særsyn i unionstiden, men dog heller ikke i den grad regel, at man er fritaget for en forpligtelse til at søge at forklare eller sandsynliggøre, hvordan det er fremkommet. Opgaven er blot ulige sværere her, end når det gælder andre genrer, hvor det tilsvarende fænomen kan iagttages (forvaltningssproget, religiøse tekster, tekster, som er oversat eller afskrivende overført fra en national skrifttradition til en anden), simpelt hen fordi disse genrer er solidt repræsenteret i overleveringen og i vid udstrækning kan sættes i relation til kendte historiske forhold (unionspolitik, birgittinsk religiøsitet osv.), mens visefragmentet er praktisk talt enkeltstående og genrens middelalderlige historie ukendt. Under disse omstændigheder

kan man ikke gøre sig håb om at nå længere end til rimelige formodninger.

Rimeligt – i al fald ikke det mindste originalt, endsige rebelsk – er det at formode, at genrens hjemsted er adelsmilieuet. Det er velkendt, at betydelige kredse inden for dette milieu i unionstiden havde livlig forbindelse over landegrænser: ved embedsforretninger, ved godserhvervelser, ved giftermål blev der skabt grundlag for en omfattende inter-skandinavisk vekselvirkning. Nærliggende er det at tænke sig, at folkevisen i overleveringens løb er blevet præget af denne vekselvirkning, ikke blot således, at viser er vandret fra et sted til et andet, men også således, at regionale sproglige traditioner har kunnet påvirke hinanden, f. eks. derved, at karakterord og formelagtige træk (og netop om sådanne er der tale i det foreliggende tilfælde) til visse tider og på visse steder har været følt som mest genremæssige, hvis de var i overensstemmelse med én bestemt af de konkurrerende sproglige traditioner.

Aage Kabell har i en anmeldelse af nogle folkeviserestitutioner formuleret et synspunkt, som må nævnes i denne forbindelse: »Folkeviserne er jo kun ved overleveringens ugunst blevet fortrinsvis danske. Ved en approksimation til urformen maa det nordiske perspektiv genopfriskes.«³⁵ Også uden at nære sympati for approksimationer til urformen kan man tilslutte sig, at det er nødvendigt at holde sig det nordiske perspektiv for øje. Det kan være svært at administrere i praksis, men tanken er ikke mindre frugtbar for det. Set i dette nordiske perspektiv er der næppe noget ejendommeligt ved, at en i øvrigt dansk optegnelse som visefragmentet rummer enkelte muligvis ikke danske træk.

Fragmentets betydning

I DgF har Sv. Grundtvig ladet fragmentet trykke med særlig typografi, »fordi det for saa vidt er det ældste Stykke i hele denne Samling af »Danmarks gamle Folkeviser«, som det haves skrevet maaske hundrede Aar før noget andet af alt, hvad heri findes optaget«; men det udmærker sig for ham at se ikke ved »noget indre Fortrin«.

Reelt har han da næppe tillagt det nogen særlig betydning. Hvis man som han er urokkelig fast i troen på folkevisens tidligt middelalderlige eksistens, er der naturligvis ikke noget særligt opsigtsvækkende i, at en enkelt optegnelse af en i øvrigt ikke videre spændende

vide ved et tilfælde er overleveret noget tidligere end hele resten. Anderledes stiller sagen sig for en ond og utro slægt, som kræver tegn; den vil tillægge det stor betydning, at der trods alt findes en senmiddelalderlig opskrift.

Den vil endvidere hæfte sig ved, at denne opskrift på sin vis peger både tilbage og frem: tilbage, fordi allerede den synes at vidne om en ganske fast tradition; frem, fordi den i en lang række væsentlige henseender er fuldt på linie med den ænyd. overlevering. Af denne kontinuitet i traditionen vil den muligvis være tilbøjelig til at drage den slutning, at der i langt højere grad, end tidligere tider har villet se i øjnene, er grund til at regne med skriftlig overlevering, en tanke, som Bom understreger stærkt (se f. eks. s. M71), efter min mening med fuld ret⁸⁶.

M. h. t. sprogformen tildrager fragmentet sig interesse ved at rumme et par former, *stol(d)z* og *talen*, der kan vidne om en konkurrence og vekselvirkning mellem forskellige regionale traditioner, og som understreger, at genren bør ses i et skandinavisk perspektiv. Interessant er også sammensætningen *pan(t)szerswene*, som ellers er ukendt, og formen *hwidit*, der har paralleller i den ænyd. overleverings ældste lag, men som i øvrigt ikke har kunnet klare sig i overleveringen; disse ords mulige perspektiv er, at nok er det berettiget at regne med betydelig konstans i traditionen, men på den anden side har selv specielle genretræk, såvel indholdsmæssige (persongalleri, in casu komparseri) som formelle, været underkastet forvandlingens lov – eller skarpere sagt: hvordan folkevisen »oprindelig« har set ud, kan man ikke vide noget sikkert om.

Fragmentet har spillet en ikke ringe rolle i diskussionen om stovstammeteorien⁸⁷. Med konstateringen af, at det overskrevne omkvæd skyldes en anden hånd end selve visen, er det åbenbart, at fragmentet ikke har noget at gøre i denne diskussion. Ej heller kan det gælde som »Bevis paa, at Forsangeren har sunget Omkvædet først, saa at Danserne vidste Besked«⁸⁸.

Det hidtil anførte har haft konsekvenser for opfattelsen af genren som helhed; men også i det snævrere perspektiv, overleveringen af DgF 67, har fragmentet en betydning, der må være større, end Sv. Grundtvig var villig til at anerkende.

Bom har peget på et af opskriftens »indre Fortrin«: omkvædets »Drømt haver mig« i stedet for alle de øvrige opskrifter »Drømt haver svenden« er »ved sin intimitet klart det bedste« (s. M57). Ud fra

tilsvarende æstetiske betragtninger kunne der godt peges på andre tilfælde, hvor fragmentet hævder sig smukt inden for overleveringen:

Hvis man tør gå ud fra, at fragmentet faktisk er visens begyndelse, kan man hæfte sig ved, at denne opskrift i modsætning til alle de andre begynder in medias res: ingen udtværet præsentation af den mandlige hovedperson, ingen forhåndsomtale af hans falske væsen, men straks i gang med handlingen. Alt efter personlig smag kan man finde denne løsning bedre eller dårligere end de andre opskrifter. Under alle omstændigheder er det tankevækkende, at den gamle opskrift er strammere i sin komposition end de senere.

Også i øvrigt udmærker fragmentets opskrift sig ved at gå mere direkte til sagen end de andre. Den spilder ikke (som B, C, E og F) megen tid på at få budbringerne ind ad døren, og den griber ikke (som E og F) til at lade dem stable en højst utroværdig løgnehistorie på benene; men på den anden side lader den dog heller ikke (som C) budbringerne optræde med en urimelig åbenhjertighed, der er i strid med deres instruks, og som med sikkerhed vil virke mod hensigten.

Det ville i de netop fremdragne tilfælde af uoverensstemmelse mellem fragmentet og de øvrige opskrifter ikke være svært at forsvare det synspunkt, at fragmentet repræsenterer en mere oprindelig tradition end de andre. Vanskeligere stiller sagen sig måske m. h. t. fragmentets sidste strofe. Så længe man gik ud fra, at der stod *ham* i strofens første vers, måtte det være naturligt at mene, at teksten var skadelidt. Efter rettelsen til *horn* lader denne opfattelse sig næppe fastholde. Strofen giver nu udmærket mening, men unægtelig bliver der tale om en lidt mærkelig hjort, med én tak af sølv og én af guld.

Fragmentets læsemåde her kan i al fald gøre krav på at blive behandlet med al den respekt, som tilkommer en lectio difficilior. Hjortens noget påfaldende udseende kunne have givet stødet til ændringer i overleveringens løb. I B 12.4, D 7.2 og F 11.3 bærer den takker af guld, og det er vist ikke unormalt for en folkevisenhjort. Men fragmentets hjort kunne godt have bevaret sit oprindelige udseende. Uden at have undersøgt problemet nærmere vil jeg her blot pege på en overensstemmelse med eventyrets forestillingsverden: Grønhat omskabes i folkeeventyret til en hjort med én guld- og én sølvtak³⁹. I øvrigt kunne den særprægede hovedprydelse også være inspireret af heraldikken⁴⁰. Men dette må undersøges nærmere. Meningen med disse antydninger er blot at sandsynliggøre, at selv det mest påfaldende træk i fragmentet kan vise sig at have reel tekstkritisk betydning.

Resultatet af mine undersøgelser og overvejelser kan da sammenfattes således:

Fragmentet af »Ridderen i hjorteham« i Linköping-håndskriftet T 180 må dateres til tiden omkring 1500, snarere lidt før end lidt efter dette år. Dets sprog er efter sit helhedspræg dansk, men rummer enkelte muligvis ikke danske træk, der i givet fald kan vidne om en konkurrence og vekselvirkning mellem forskellige regionale traditioner. Fragmentet yder såre værdifulde bidrag til belysningen af såvel genrens historie i almindelighed som den pågældende vises overleveringshistorie i særdeleshed.

NOTER

De anvendte forkortelser er vist i almindelighed gennemskuelige; måske kan der være grund til at opløse følgende:

<i>DgF</i>	Danmarks gamle Folkeviser (1853ff).
<i>DiplNorv.</i>	Diplomatarium Norvegicum (1849ff).
<i>Fr.</i>	J. Fritznér: Ordbog over det gamle norske sprog I–III (1886–96), IV (1972).
<i>KLNM</i>	Kulturhistorisk Leksikon for Nordisk Middelalder (1956ff).
<i>ODS</i>	Ordbog over det danske Sprog (1919–56).
<i>Sdw.</i>	K. F. Söderwall: Ordbok öfver svenska medeltidsspråket I–II (1884–1918), Supplement I–II (1953–73).
<i>Aasen</i>	I. Aasen: Norsk Ordbog (1873).

(1) Altså må det være kommet til Sverige senest i første halvdel af det 17. århundrede. – (2) I [Jac. Ax. Lindblom:] Linköpings Bibliotheks Handlingar. Andra Delen (Linköping, 1795), s. 84, har Per Kylander givet følgende signalement af det: »XLVII. En gammal Postilla på Svenska. 24 ½ ark. Defect både vid början och slutet, samt illa medfaren. Är säkert från slutet af 1400:de eller början af 1500:de talet.« – (3) Ståhle henviser alene til V. Gödel: Sveriges Medeltidslitteratur (1916), s. 4. Jf. smst. s. 18. – (4) Ernst Rietz: Svensk Järteckens Postilla (1850), s. 100–06 og 135–43. Om tekstgrundlaget oplyser Rietz ikke andet, end at det er »handskriften N:o 59, 4:o, på Linköpings Gymnasii Bibliotek«, henholdsvis s. 80–84 og s. 88–93. Som det ses, er oplysningerne altså ikke engang ajourført efter Kylander-nummeret, og der siges intet om f.eks. alder og proveniens. Jf. R. Geete: Fornsvensk bibliografi (1903), nr. 297. – (5) Lærde brev fraa og til P. A. Munch I (1924), s. 130f. – (6) Se om dette håndskrift min Sjælens og Kroppens Trætte og Ars moriendi (1971), s. 45–50, hvor jeg burde have givet også følgende henvisninger: Lærde brev fraa og til P. A. Munch I (1924), s. 105f; Norske Samlinger I (1852), s. 78; Seip i artiklen »Svensk innflytelse på norsk i slutten av middelalderen«, jf. note 8 ndf.; Marius Sandvei i Maal og Minne 1938, s. 40–43. – (7) Om den pågældende artikel, »Norsk bibelmål«, oplyses det

smst. s. 264, at den her er optrykt med en del tillæg og mindre ændringer efter Kirke og kultur 1930 og 1933. – (8) Artiklen fremkom første gang i Saga och sed 1937, s. 26ff. Senere blev den optrykt i Seip: Norden. Samhørighet og utvikling (1946), s. 50ff (uden henvisninger), og i Seip: Norsk og nabospråkene (1968), s. 7ff. – (9) Misforståelsen lever videre i Vemund Skard: Norsk språkhistorie I (1967), s. 130; den rettes af Einar Molland i KLNLM XIII (1968), sp. 428f. – (10) Opslag under *-berg* i efterledsregistrene i de forskellige bind af O. Rygh: Norske Gaardnavne har ikke givet noget grundlag for stedfæstelse.

(11) Helt identisk hermed er f.eks. adresseformlen i et brev, som ærkebiskop Peter af Lund, biskop Knud af Linköping og biskop Johannes af Oslo udstedte i Saksøbing 4/6 1421 (DiplNorv. XVI. 76). – (12) Se nærmere Kristian Hald: Personnavne i Danmark. II. Middelalderen (1974), s. 73f. – (13) Håndskriftet er blevet pagineret i flere omgange, helt eller delvis. Her følges den nyeste paginerings, som må være foretaget omkring årsskiftet 1974/75. Det medfører, at sidetallene afviger fra de af Ejder anførte: i stedet for den ældre paginerings s. 110a, 110b og 110c bruger jeg de nye sidetal 110, 111 og 112. – (14) Se f.eks. Nordisk Kultur XXVIII:B, s. 115, hvor håndskriftets s. 42 er faksimileret. – (15) Elias Wessén: Svensk medeltid. II. Birgitta-texter (1968), s. 85–95. – (16) Det i foregående note a.a., s. 88. – (17) Men skulle jeg have haft held til at komme sandheden lidt nærmere, tilkommer æren herfor i høj grad dr. Tue Gad, hvem jeg takker for god hjælp. – (18) Jf. E. H. Lind: Norsk-isländska dopnamn (1905–15), sp. 85f. – (19) Jf. Fr. *setusveinn*, Sdw. *sätu sven* og KLNLM XV, sp. 161–64. – (20) Der kunne være tale om afskrift af et ældre diplom, som havde lokal interesse. Jon Klemetsson kunne evt. identificeres med en gejstlig, der nævnes i 3 tekster fra sidste halvdel af det 14. århundrede, se DiplNorv. II, nr. 420, XI, nr. 42, og XXI, nr. 135, hvoraf i al fald den sidste er knyttet til Solum.

(21) De to partier af den, som indgår i Rietz' udgave, dateres i Sdw. I. vi (under *JP*) således: »fr. omkr. 1500?«. Ståhle formoder som nævnt, at de forskellige partier af samlingshåndskriftet T 180 må henføres til slutningen af det 15. eller begyndelsen af det 16. århundrede. – (22) Vigtigst af de hidtidige behandlinger er Elias Wesséns i note 15 nævnte arbejde (om Skokloster 5,4°) og Marius Sandveis afhandling Birgittinernorsk i Maal og Minne 1938, s. 40–53 (om Skokloster 156,2° og Skokloster 5,4°). – (23) Se Lærde brev fraa og til P. A. Munch I (1924), s. 107, og Nordisk Kultur XXVIII:B, s. 118. – (24) E. H. Lind: Norsk-isländska dopnamn (1905–15), sp. 768f; Supplementband (1931), sp. 620–24. – (25) Se O. Rygh: Norske Gaardnavne VII (1914), s. 145. – (26) KLNLM XVIII, sp. 581. Cisterciensere og franciskanere regnede »efter pinse«, og under den almindelige mangel på liturgiske bøger havde bl.a. disse ordeners bøger vundet ikke ringe udbredelse i Norge, jf. KLNLM II, sp. 570. – (27) Jf. f.eks. Per Nyquist Grøtvedt: Skrift og tale i mellomnorske diplomer fra Folden-området 1350–1450 II (1970), s. 196–200, 382, 383, 385, 389–91 (med henvisninger). – (28) Norges Historie III,2 (1917), s. 155, 156, 205, 237; KLNLM IV, sp. 201. – (29) Se mine Filologiske studier over Karl Magnus' krønike (1965), s. 187f. – (30) Se også Valter Jansson: Eufemiavisorna (1945), s. 193f.

(31) Et middelalderligt dansk belæg på *stolz* foreligger muligvis i *Boo Stoltz'* tilnavn (Danmarks gamle Personnavne II, sp. 1075); det kan dog næppe tolkes som et bevis for, at formen har været gangbar i dansk. – (32) Gammeldansk Grammatik IV (1962), s. 61. – (33) Bengt Loman: Fornsvenska verbalsubstantiv på *-an*, *-ning* och *-else* (1961), s. 49. – (34) Det i foregående note a.a., s. 114f. – (35) Danske Studier 1965, s. 133. – (36) Jf. også Bengt R. Jonsson i KLM XIV, sp. 175. – (37) Jf. f. eks. Kaare Vinten i Danske Studier 1973, spec. s. 31f. – (38) Anton Aagaard: Nogle Folkeviseproblemer (1965), s. 24. – (39) Jf. Feilbergs ordbog 1.625a med henvisning til Sv. Grundtvig: Danske Folkeæventyr efter utrykte Kilder (1876), s. 6. Der kunne også tænkes på visen om Niels Vånge, hvor hornene ganske vist ikke har forskellig farve, men dog forskelligt udseende: *Du skal ge mig een gödder Stuu, / och han skal vara brunbrokug, / dhet eena hornet skal vara rett, / och dhet andra skal vara krokut* (1500- och 1600-talens visböcker III (1916–25), s. 513). – (40) Hjortetakker (»hjortevier«) kendes som heraldisk figur, se f. eks. Sv. Tito Achen: Danske adelsvåbener (1973), s. 96. Eksempler på våbener, der bærer forskelligfarvede hjortevier på hjelmen, kender jeg ikke. Derimod er det almindeligt, at de to vesselhorn, som findes på så mange våbener, har forskellig farve, jf. smst. s. 94, 95, 265, 287–89 m. fl.

Korrekturnote: I DgF XII, som snart udsendes, vil Erik Sønderholm s. 392–94 behandle Linköping-håndskriftet.

Redaktion og forfatter takker for tilskud til denne afhandling fra Svend Grundtvig og Axel Orluks Legat og fra Svenskt Visarkiv, der udsender særtryk af afhandlingen i rækken Meddelanden från Svenskt Visarkiv.